

3–4 р.а. зі спеціальності «Українська мова і література» / [О.І. Потапенко, Т.І. Товкайло, Л.П. Кожуховська, Т.В. Чубань, Я.О. Потапенко] ; за заг. ред. проф. О.І. Потапенка. – К. : Міленіум, 2012. – 320 с.

8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / Селіванова О.О. – Полтава : Довкілл-К, 2008. – 712 с.

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2014 року

УДК 811.11 Бахман І

Олеся Скляренко, Наталія Марченко
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТОНІКИ ІДІОСТИЛЮ ІНГЕБОРГ БАХМАНН (на матеріалі ранніх оповідань)

*Стаття присвячена структурно-композиційним особливостям ранніх оповідань відомої австрійської письменниці Інгеборг Бахманн. Було встановлено, що до таких характеристик належать особливості використання назв: антропоцентричних, семантично-трансформованих та семантично-нетрансформованих. В оповіданнях особливе місце займає «Я-оповідь» та варіації внутрішнього мовлення, що слугують індикаторами авторської модальності у тексті. Використання часової форми *Präteritum* є розповідним фоном ранніх оповідань.*

Ключові слова: оповідання, авторський ідіостиль, композиція, архітектоніка, назви, пити оповіді, часові форми, інформація.

Статья посвящена структурно-композиционным особенностям ранних рассказов известной австрийской писательницы Ингеборг Бахманн. Было установлено, что к таким характерным чертам принадлежат названия: антропоцентрические, семантически-трансформированы и семантически-нетрансформированы. В рассказах особенное место занимает «Я-рассказ» и вариации внутренней речи, которые исполняют роль индикатора авторской

модальности в тексте. Использование временной формы *Präteritum* является фоном рассказов.

Ключевые слова: рассказ, авторский идиостиль, композиция, архитектоника, названия, типы рассказов, временные формы, информация.

*The article reveals the structural and compositional peculiarities of the early stories of a famous Austrian writer Ingeborg Bachmann. It was established, that these peculiarities are the titles that they are divided into anthropocentric, semantically-transformed, semantically-not transformed. A special place in the stories is taken by «I-point of view» and the varieties of the inner speech, which indicate the author's modality in the texts. The usage of the *Präteritum* tense is used as a background of the early stories.*

Key words: stories, author's individual style, composition, names, types of point of view, tenses, information.

Розуміння художнього тексту – це розуміння інформації, закладеної в ньому, у його структурі. Ю. Лотман зазначає: «... художній текст може концентрувати в собі величезну інформацію на площі досить невеликого тексту й давати змогу різним читачам подавати різну інформацію – кожному в міру його розуміння» [8, с. 33].

Постановка проблеми даної студії полягає в тому, що будь-який лінгвостилістичний аналіз неможливий без членування тексту, що передбачає послідовний розгляд взаємодії всіх складових компонентів художнього тексту.

Таким чином, предметом дослідження нашої статті є структурно-композиційні особливості ранніх оповідань Інгеборг Бахман «Die Fähre», «Im Himmel und auf Erden», «Das Lächeln der Sphinx», «Die Karawane und die Auferstehung», «Der Kommandant», «Auch ich habe in Arkadien gelebt», «Ein Geschäft mit Träumen», «Portrait von Anna Maria», «Der Schweißer», «Der Hinkende».

Питання виділення частин тексту, його структурних та композиційних компонентів є актуальним і ним цікавляться багато дослідників, таких як І. Гальперін, В. Кухаренко, І. Васильєв, Ю. Казарін, В. Хайнеман, Д. Фівегер.

Мета статті полягає в з'ясуванні структурних та композиційних особливостей ранніх оповідань І. Бахман. При цьому під композицією ми розуміємо не лише виділення компонентів сюжету, а й способи зображення художнього світу та кутів зору суб'єктів художнього твору.

Оскільки межі статті не дозволяють описати всі особливості композиційних компонентів ранніх оповідань І. Бахман, то нашим завданням є зосередження уваги на особливостях назв, структурно-семантичних ознаках абзаців та типах художньої розповіді.

Художній текст є цілісною структурою, компоненти якої перебувають у міжрівневих відношеннях, оскільки кожна структура моделює відповідно встановлений бік художнього тексту [3, с. 88]. Саме цей аспект є дискусійним і породжує різні точки зору щодо структури самого тексту. М. Брандес, Л. Новіков, Л. Бабенко, В. Хайнеман, Д. Фівегер дотримуються думки, що художній текст є складною цілісною структурою, але виділяють у ньому різну кількість рівнів. Так В. Кухаренко виділяє в структурі художнього тексту три рівні: жанровий, функціонально-стильовий та індивідуально-авторський [6, с. 86].

Німецький лінгвіст К. Брінкер розрізняє два рівні в структурі тексту: граматичний та тематичний. Він вважає, що структура тексту є результатом когнітивних процесів, розвивається відповідно до домінантної функції і вказує на взаємозв'язок структури тексту і його функцій [13, с. 21]. У нашому дослідженні ми поділяємо думку М. Брандес, що «образ автора» є об'єднувальним елементом усіх рівнів тексту, об'єднувальним принципом стилю, детермінантою художнього тексту. Саме «образ автора» безпосередньо чи опосередковано зосереджується на всіх рівнях тексту, на всіх рівнях та етапах його сприйняття, але матеріально виражається в авторському мовленні.

Беручи до уваги це, а також рівні художнього тексту, запропоновані М. Брандес, варто виділити структурні рівні: композиційно-мовленнєвий, емоційний, індивідуально-психологічний та мовно-стилістичний. Кожен рівень є носієм

відповідного типу інформації й свого власного значення, яке в сукупності з іншими значеннями утворює форму художнього тексту та робить зовнішню форму цього художнього тексту індивідуальною [7, с. 89].

Кожний структурний рівень має свою закономірність. Авторське мовлення є закономірністю композиційно-мовленнєвого рівня, емоційний стан – закономірністю емоційного рівня, індивідуальні психологічні особливості є закономірностями індивідуально-психологічного та мовно-стилістичного рівнів [там само]. Але слід зазначити, що закономірність одного рівня може бути наявною й в інших рівнях, тому що рівні художнього тексту взаємопов'язані.

Досліджуючи композиційні та структурні особливості, ми також маємо зазначити, що оповідання є «невеликим епічним твором, що складається з викладу подій і типових їх мотивувань» [1, с. 158]. Як жанр, оповідання характеризується чіткою структурою, що складається із зав'язки, кульмінації та розв'язки [1, с. 158]. Саме ці структурні елементи утворюють композицію оповідання, що ще в 1863 році Г. Фрейтаг оформив у так звану піраміду. Досліджувані оповідання І. Бахман визначаються традиційною послідовністю сюжету, де факультативними ланками є розвиток дії, кульмінація та спад дії. Навіть незакінчене оповідання «Portrait von Anna Maria» та перша частина знищеного роману, яка була опублікована як окреме оповідання «Der Kommandant», мають чітко структуровану експозицію, зав'язку та розв'язку.

Одним із важливих композиційних елементів є назва, аналізуючи назви оповідань, ми приходимо до висновку, що лише чотири з них є антропонімічними, це «Der Kommandant», «Portrait von Anna Maria», «Der Schweißter», «Der Hinkende», а інші є семантично трансформованими. У нашому аналізі ми використали класифікацію В. Кухаренко, де антропонімічна назва, це такий тип назви, який «... сам є вказівкою на провідну тему твору, привертає увагу читача перш за все до означуваного персонажа, ставить його в центр художнього світу твору і сприяє його сприйняттю в якості виразника змісту тексту» [6, с. 114].

Семантично трансформованими назви є тоді, коли ключі до їх декодування знаходяться в самому тексті, інколи на перших сторінках, інколи їх потрібно шукати в кінці [6, с. 114]. Назва оповідання, таким чином, стає зрозумілою лише після реалізації зв'язку: назва – текст. Наприклад назва «Die Fähre» декодується в середині оповідання в реченні «Sie wird wieder spät kommen und Beeren im Korb tragen oder Honig und Brot für den Herrn. Er wird sie über den Fluß fahren müssen und ihr nachsehen, wenn sie gegen das weiße Haus geht» [11, с. 11–12]. Ми розуміємо, що молодий хлопець Йозіп на поромі перевозить людей на інший берег, і саме цей пором є єдиним місцем, де він може зустріти свою кохану дівчину Марію, щоб переправити її на інший бік до панського будинку. Саме з цих речень стає зрозуміло, що його кохання нероздільне, адже сама дівчина плекає почуття до пана. Тому в цьому оповіданні пором є приводом зустрічей між закоханим хлопцем і дівчиною.

У нашому аналізі лише чотири назви оповідань є антропоцентричними, а інші – семантично трансформованими, але в центрі кожного з них стоїть людина зі своїм бажанням бути коханою («Die Fähre», «Im Himmel und auf Erden», «Ein Geschäft mit Träumen», «Hinkende») та бажанням знайти своє місце в житті («Das Lächeln der Sphinx», «Die Karawane und die Auferstehung», «Der Kommandant», «Auch ich habe in Arkadien gelebt», «Portrait von Anna Maria», «Der Schweißer»). Таким чином, в самих назвах оповідань виявляється еволюція творчого методу авторки до опису внутрішнього опису героїв та їх переживань.

При визначенні структурно-композиційних особливостей оповідань ми не можемо обійти категорію членування, тому що саме ця категорія тексту тісно пов'язана з його цілісністю і можлива лише на рівні архітекτονіки та композиції. Термін «членування» був уведений І. Гальперінім і саме він розрізняє об'ємно-прагматичне та контекстно-варіативне членування [2, с. 120]. Л. Мацько розглядає членування тексту за такими ознаками: змістовне і технічне, концептуальне й методичне, глибинне і поверхнєве, об'єктивне й суб'єктивне, смислове й формальне [9, с. 223]. Німецькі фахівці В. Хайнеман та

Д. Фівегер розглядають у своїх працях горизонтальне та вертикальне членування [12, с. 122]. Ознаки членування у названих дослідників різні, але вони всі єдині у думці, що саме ця категорія свідчить про гармонійність та цілісність природи тексту. У нашому дослідженні структурно-композиційних особливостей ранніх оповідань І. Бахманн ми будемо спиратися на типи членування за І. Гальперіним, де об'ємно-прагматичним типом членування є поділ на томи, книги, частини, розділи, абзаци.

Контекстно-варіативне членування текстів допомагає з'ясувати питання ролі контекстних одиниць і розкрити внутрішній стан героїв. Дуже важливими в цьому типі членування є чуже мовлення, діалог (із вкрапленням авторських ремарок), цитування, невластива мова. Оскільки ми досліджуємо структурно-композиційні особливості оповідань, то в статті звертаємо увагу саме на об'ємно-прагматичний тип членування.

Як зазначають деякі дослідники, ще однією важливою одиницею архітектонічної та композиційної структури художнього тексту є абзац [4, с. 128]. Використовуючи класифікацію Л. Кузнецової та І. Вікторовської, ми поділили всі абзаци за їх структурно-семантичними ознаками на зовнішньо-дійові, що розповідають про події або описують оточуюче, внутрішньо-особистісні, що описують внутрішній стан персонажа та змішані, які поєднують у собі внутрішньо-особистісну та зовнішньо-дійову інформацію [10, с. 27]. Аналіз кількісного відношення різних типів абзацив показав, що характерним для ранніх оповідань І. Бахманн є використання змішаного та внутрішньо-особистісного типу інформації (219 – загальна кількість абзацив з різними типами інформації, де 97 абзацив із внутрішньо-особистісним типом та 81 зі змішаним).

Характерним для перших оповідань «Die Fähre», «Im Himmel und auf Erden», «Das Lächeln der Sphinx», «Die Karawane und die Auferstehung», «Der Kommandant» є превалювання саме зовнішньодійового та змішаного типу інформації (55–36), а вже наступним – змішаного та внутрішньо особистісного типу (81–45).

Жанрова своєрідність оповідань зумовлює також їх стилістичну єдність, яка, в першу чергу, визначається саме своєрідністю мовленнєвої структури образу автора. Авторська точка зору завжди суб'єктивно присутня в тексті й виражається в авторському мовленні. На думку А. Корольової, репрезентувати авторське мовлення може реальний автор, що виявляється в назві, епіграфі, примітці та «образі автора». При цьому дослідниця зазначає, що «образ автора», залежно від характеру розповіді, виявляється через наратора, персонажа та ліричного суб'єкта [5, с. 53].

Уточнімо термін «наратор» – «це репрезентант автора-розповідача в художньому творі, образ автора, вимислена, уявлювана автором особа, від імені якої ведеться розповідь про події та людей і за допомогою якої формується весь можливий світ художнього твору. Наратор – це та синтезуюча текстова категорія, що є епіцентром твору, індивідуальною словесно-мовленнєвою структурою» [5, с. 53]. Наратор або розповідач відрізняється від оповідача тим, що наратор – це «водночас автор і персонаж» [7, с. 590]. Особу, від імені якої автор веде розповідь, називають оповідачем [7, с. 258]. Авторську точку зору дослідники називають «перспективою розповіді» [3, с. 17; 13].

Відповідно до перспективи розповіді, Ф. Штанцель розрізняє аукторіальну перспективу розповіді (Auktoriale Erzählsituation), уособлену (Personale Erzählsituation) та «я»-перспективу (Ich-Erzählsituation), де аукторіальна перспектива розповіді – це перспектива, де сам розповідач не бере участі в подіях, які описує. Уособлена перспектива розповіді виникає тоді, коли читач не помічає відсутності розповідача і сприймає події з точки зору так званої рефлексивної особи. Така перспектива розповіді реалізується в тексті у формі 3-ої особи однини з переважаючим описом внутрішнього стану та переживань рефлексивної особи. «Я»-перспектива виникає тоді, коли розповідач ідентифікує себе з одним із персонажів і бере участь в описуваних подіях [13].

У своєму дослідженні ми дотримуємося класифікації О. Гончарової і розрізняємо в ранніх оповіданнях І. Бахманн

об'єктивовану художню розповідь (розповідь від 3-ої особи) та суб'єктивовану художню оповідь (оповідь від 1-ої особи) [3, с. 5]. Шість перших оповідань «Die Fähre», «Im Himmel und auf Erden», «Das Lächeln der Sphinx», «Die Karawane und die Auferstehung», «Der Kommandant», «Der Schweißer» являють собою об'єктивовані розповіді.

Лінгвістичною основою на морфологічному рівні в цих оповіданнях є займенник 3-ої особи «er» та «sie». За допомогою цих займенників авторка немовби віддаляє себе від зображуваного і лише імпліцитно присутня в тексті. Морфологічним ядром у структурно-семантичному інваріанті оповідання з таким типом розповіді є часова форма *Präterit*. Саме ця часова форма є лінгвістичним показником «епічного часу» (*Erzählzeit*), тобто часу об'єктивної дійсності [3, с. 24].

Інші чотири оповідання «Auch ich habe in Arkadien gelebt», «Ein Geschäft mit Träumen», «Portrait von Anna Maria», «Der Hinkende» є суб'єктивованими художніми оповідями. Морфологічним ядром мовленнєвої структури оповідань є особовий займенник 1-ої особи «ich». У цих оповіданнях автор присутній експліцитно і є одним із персонажів. Відповідно до дослідження Б. Ромберга щодо оповіді від 1-ої особи, де він виокремлює письмове повідомлення, усну розповідь та внутрішній монолог, вказані чотири оповідання є саме письмовими повідомленнями, тому що морфологічним актуалізатором такої оповідальної ситуації є часова форма *Präterit*, яка створює розповідний тон оповідань. Інші часові форми дієслів зустрічаються лише в діалогах. Наприклад, розгляньмо зав'язки оповідань «Ein Geschäft mit Träumen» та «Portrait von Anna Maria»:

Ich zog meinen Hut und trat auf den Verkäufer zu. «Ihr Schaufenster ist schlecht beleuchtet», sagte ich vorwurfsvoll. «Ich möchte mir diese Dinge bei besserem Licht ansehen». «Was wollen Sie bei besserem Licht sehen?» fragte er mit einer weichen, aber spöttischen Stimme [11, с. 42–43].

Natürlich hätte, aufgrund irgendeiner guten Erziehung, dieser Mann mir niemals diese Geschichten erzählen dürfen, um keine

Indeskrektion zu begehen, oder um mich nicht zu kränken – ob sie nun auf Wahrheit beruhten oder nicht- Aber ihm kamen gar keine Bedenken, und ich hörte mir seine Erzählung kopflos an, ohne ihn daran zu hindern. Als er zu Ende war, rief ich: «das ist nicht wahr und ganz unmöglich obendrein. Sie kennt mich kaum, und ich kenne sie kaum». «Oj», sagte er, «trotzdem ist das hübsch und sie verstehen jetzt, daß ich lachen mußte» [11, с. 54–55].

Саме таке поєднання часових форм Präterit-Präsens створює опозицію: «епічний час – сюжетний час» і допомагає сприймати подію як реальну.

Проаналізувавши ранні оповідання І. Бахманн, ми приходимо до висновку, що їх структурно-композиційні особливості об'єднані прагматичним прагненням автора реалізувати психологічний підтекст, про що свідчить переважна кількість абзаців із змішаним та внутрішньо особистісним типом інформації. Превалювання семантично трансформованих назв виражають ідею автора про те, що кожна людина хоче бути коханою і знайти своє місце в житті. Центром композиційної структури є образ автора, що виявляється в об'єктивованому типі розповіді та суб'єктивованій оповіді.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні оповідань авторки та її роману «Malina» з метою здійснення порівняння особливостей архітекτονіки обох видів прозових творів.

Література

1. Антонов С. Я читаю рассказ / Антонов С. – М. : Молодая гвардия, 1973. – 253 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И.Р. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
3. Гончарова О.А. Пути лингвистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте / Гончарова О.А. – Томск : Издательство Томского университета, 1984. – 145 с.
4. Индивидуально-художественный стиль и его исследование / [под ред. В.А. Кухаренко]. – Киев-Одесса : Высшая школа, 1980. – 164 с.

5. Корольова А.В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті / Корольова А.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.
6. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту / Кухаренко В.А. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / [авт. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
8. Лотманн Ю.М. Структура художественного текста / Лотманн Ю.М. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
9. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : [підручник] / Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
10. Стил ь и жанр художественного произведения. Силевые особенности жанровых разновидностей английского и американского романа / [под ред. Кузнецовой Н.А., Викторовской И.В.]. – Л. : Высшая школа, 1987. – 126 с.
11. Bachmann Ingeborg. Sämtliche Erzählungen / Ingeborg Bachmann. – München, Piper Verlag, 2005. – 487 S.
12. Heineman W. Textlinguistik. Eine Einführung / W. Heinemann, D. Viehweger. – Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1991. – 309 p.
13. Typologisches Modell der Erzählsituationen [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://de.wikipedia.org/wiki/Typologisches_Modell.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Летючою Л.П.*

Стаття надійшла до редакції 20 листопада 2014 року